

RYAN GINGERAS

GLOBÁLNE
DEJINY

Ljndeni

Mafia: Globálne dejiny

Vyšlo aj v tlačovej podobe

Objednať môžete na
www.lindeni.sk
www.albatrosmedia.sk

Ljndeni

Ryan Gingeras
Mafia: Globálne dejiny – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všetky práva vyhradené.
Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť rozširovaná
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ALBATROS **MEDIA**

MAFIA

RYAN GINGERAS

MAFIA

GLOBÁLNE DEJINY

Z angličtiny preložil Peter Tkačenko

Ljndeni

Ako vždy, Mariane

O B S A H

Predhovor: Pohľad zo Zulette Avenue / 11

Úvod: Skutoční vladári, ktorí nám panujú / 15

1. ČASŤ: POČIATKY

1. kapitola: Dávna pliaga: Banditi a prehistória mafie / 23

2. kapitola: Láska a oddych na predaj:

Neresti a pôvod organizovaného zločinu / 49

2. ČASŤ: KONSOLIDÁCIA

3. kapitola: Počiatok: Mafie raného 20. storočia / 77

4. kapitola: Od pálenky k fetu: Zrod globálnych mafí / 113

3. ČASŤ: TRANSFORMÁCIA

5. kapitola: Krstní otcovia: Vrchol starých mafí / 147

6. kapitola: Medzi úpadkom a revolúciou:

Mafie na sklonku storočia / 207

ZÁVER:

Veľké riedenie: Ako uchopiť 21. storočie / 287

Poznámky / 319

Použitá literatúra / 357

Podakovanie / 381

Register / 383

PREDHOVOR

Pohľad zo Zulette Avenue

O kolo roku 1912 si moji prastarí rodičia kúpili dom na Zulette Avenue v Bronxe. Pradedko sa venoval zásobovaniu ľadom a svoj podnik sčasti prevádzkoval aj na dvore. Keď s prababkou Maisie kúpili tento dom, väčšina ľudí považovala Pelham Bay za vidiek. Predĺženie železničnej trate v roku 1920 prispelo k tomu, že sa z tejto štvrte stala súčasná zmes rodinných domov a niekoľkoposchodových činžiakov. Stredoeurópske motívy na niektorých budovách svedčia o hŕstke Nemcov a Maďarov, ktorí tu svojho času žili, ale väčšinu pôvodných obyvateľov Pelham Bay tvorili Taliani a Íri. O týchto klientov sa v závislosti od ich národnosti delili dve pohrebništva: Giordano a McNulty. Za tie roky som mnohokrát navštívil McNultyho pohrebništvu, ktoré nedávno zatvorili, čo podčiarkuje pomalé vymieranie Írov v Pelham Bay.

Posledný člen našej rodiny, ktorý sa cestou na Cintorín sv. Raymonda zveril do starostlivosti McNultyho, bol môj starý otec Charles Fitzpatrick, respektíve Charley, ako som ho vždy poznal. Charley nebol čistokrvný rodák z Bronxu. Prvé roky života strávil v harlemskej štvrti Canary Island, na ktorú väčšina Newyorčanov dávno zabudla. Do Pelham Bay sa presťahoval krátko pred veľkou hospodárskou krízou. Charley mal za sebou nevídaný život, a to napriek tomu, že väčšinu z neho strávil ako učiteľ či riaditeľ základnej školy. Po útoku

na Pearl Harbor sa prihlásil do námornej pechoty a prežil tie najhoršie bitky o Guadalcanal, Bougainville a Guam. Hoci opovrhoval komunizmom, pred kórejskou vojnou odolal nutkaniu opäť sa prihlásiť do armády. V polovici 50. rokov agenti FBI zverbovali Charleyho ako informátora a neskôr sa stal členom Americkej komunistickej strany. Až do roku 1971, keď ho predvolali, aby podal svedectvo pred americkým kongresom, o jeho dvojitom živote nevedel nikto s výnimkou starej mamy. Až do samého konca bol presvedčený, že americkí komunisti dostávajú pokyny z Moskvy a predstavujú vnútornú hrozbu. Napriek tomu spomínal na ich úprimnú láskavosť a inteligenciu s dávkou ľútosti.

Prechádzať sa s Charleym po uliciach Pelham Bay znamenalo absolvovať prehliadku jeho života a doby. Stačilo zájsť za roh alebo prejsť okolo tamtoho domu a často z toho bola historka alebo zaujímavá poznámka. Na Keanovom námestí spomenul svojho kamaráta z detstva, menovca tamojšieho parku Larryho „Zabijaka“ Keana, ktorý zomrel v bitke o Guadalcanal. Neďaleko námestia na Crosby Avenue býval starý bar, pri ktorom Charley zvykol spomínať, ako tam pracoval po návrate z vojny. Z jeho rozprávania vyplývalo, že obsluhovať v tom podniku znamenalo byť svedkom tamojšieho podsvetia. Hoci on sám sa nikdy do ničoho nezaplietol, bar bol plný gamblerov a stávkarov; niektorí sa venovali praniu peňazí a vymáhaniu úžerníckych úrokov, iní zasa pôsobili ako „stavebníci“ či „odborári“.

Tento typ zákazníkov priťahoval ľudí ako Willie Moretti. V tých časoch Charley poznal Morettiho len ako veľkého pijana a gangstra z New Jersey, ktorý celé hodiny vysedával v krčme. Raz večer, keď bol Moretti poriadne sťatý, zatelefonoval do podniku muž, ktorý sa predstavil ako „Zobák“ a vypýtal si Willieho. Starý otec sa pokúšal podať Morettimu slúchadlo, ale ten len mávol rukou, aby mu dal pokoj. Keď Charley Zobákovi povedal, že Moretti nemôže prísť k telefónu, Zobák mu nechal odkaz: Buď Willie zaplatí tých päť litrov, alebo sa pôjde kúpať do Hudsonu v betónových papučiach. Po mnohých desaťročiach som starému otcovi povedal, že Moretti sa pravdepodobne stal inšpiráciou postavy Lucu Brasiho z *Krstného otca* (to som sa dozvedel pri pozeraní *Sopranovcov*). Nikdy som

sa nedozvedel, kto bol ten „Zobák“, ale mám podozrenie, že išlo o Paula Castellana.*

Charleyho historka o Williem Morettim bola len jedným z mnohých gangsterských príbehov, ktorými okorenil moje detstvo. Nebolo ho potrebné ktovieakto nabádať, aby začal zoširoka rozprávať o svojich kamarátoch, známych a príbuzných, ktorí boli tým či oným spôsobom prepojení s mafiou. Prechádzka do lokálnej stávkovej kancelárie bola neraz spojená s poznámkami o okolitých reštauráciách či podnikoch, v ktorých sa podľa neho mohli stretávať mafáni. Od roku 1990 do obdobia krátko po prelome tisícročí fungoval na Crosby Avenue spoločenský klub so svetlomodrou markízou a s nápisom „U Vita“. Vo výklade visel jeden z mnohých plagátov, na ktorých okolo kartárskeho stola sedí niekoľko hollywoodskych gangstrov. S Charleym sme sa zhodli, že tu sa veru na nič nehrajú.

Ako čerstvému tínedžerovi mi Charley odporučil knihu T. J. Englisha, ktorá sa stala mojou prvou učebnicou mafiánskych dejín. Volala sa *The Westies* a opisovala pôsobenie írkej mafie v newyorskej štvrti Hell's Kitchen. S radosťou som sa dozvedel, že naša rodina má hmatateľné spojenie s postavami, ktoré vystupovali na stránkach tej knihy, hoci priznávam, že pri ďalšom rozprávaní som to rodinné prepojenie trochu nafúkol či prikrášlil. V 80. a 90. rokoch sme sa vďaka početným správam o mafii mali o čom rozprávať: o vražde Paula Castellana, rôznych procesoch s Johnom Gottim a pomalom úpadku Vincenta „China“ Giganteho.

Náš spoločný záujem bol len jedným z prejavov hlbšieho puta. Ako zapálený rozprávač Charley miloval históriu. Práve jeho vplyv ma v najväčšej miere podnietil uvažovať o kariére historika. Napriek tomu ma počas univerzitného ani doktorandského štúdia nikdy nelákalo venovať sa mafii. Rôznorodé okolnosti ma priviedli k štúdiu turečtiny a špecializácii na dejiny Blízkeho východu. A potom, keď

* Castellanovi životopisci Joseph O'Brien a Andris Kurins tohto gangstra opísali ako majiteľa „výrazného picassovského nosa“, ktorý sa vynímal „uprostred dopredu zlahka zohnutej mohutnej hlavy na širokom krku, vďaka čomu pôsobil trochu ako myšiak“. Pozri O'BRIEN, J. – KURINS, A. *Boss of Bosses: The Fall of the Godfather: The FBI and Paul Castellano*. Simon & Schuster, New York, 1991, s. 25.

som sa začiatkom tretieho tisícročia venoval v Istanbule svojmu doktorandskému výskumu, mafia si našla cestu späť do môjho života a štúdia. Medzi prvými sľubmi novozvoleného tureckého premiéra Recepa Tayyipa Erdoğanov bolo presadenie reformnej agendy „čistých rúk“, ktorá pripomínala taliansky boj proti korupcii a organizovanému zločinu. Voliči a komentátori tleskali Erdoğanovmu odhodlaniu, ktoré vnímali ako dôkaz, že krajina po desaťročí hospodárskych ťažkostí a nestability naberá reformný kurz. Mnohí z mojich tureckých priateľov opisovali 90. roky ako obdobie, keď mafia ovládala politiku aj podsvetie. Úvod do fungovania tureckej mafie mi výrazne uľahčilo uvedenie prvého tureckého mafiánskeho seriálu *Údolie vlkov*. Nie je to veľmi kvalitný seriál, ale podnietil moju predstavivosť, zvlášť ak beriem do úvahy, že ho vysielali súbežne s mojimi milovanými *Sopranovcami*. V Istanbule a v celom Turecku som nachádzal mnohé črty Bronxu a Ameriky. Nedalo sa tomu uniknúť. Práve tieto podobnosti aj rozdiely podľa mňa volali po tom, aby som ich preskúmal.

Keďže som chcel vedieť viac, zatúlal som sa do Národného archívu v Marylande, kde som našiel hromadu amerických diplomatických a policajných správ. Práve z tohto archívneho zdroja som významne čerpal pri písaní svojej druhej knihy *Heroín, organizovaný zločin a zrod moderného Turecka*. Časom som objavil oveľa väčší príbeh o tom, ako sa mafie a ich zločiny podpísali na podobe ďalších krajín sveta. Tieto zistenia sa stali základom tejto knihy. Pre mňa je to však predovšetkým pocta mojej rodine a miestu, ktoré už viac než sto rokov nazývame domovom.

ÚVOD

Skutoční vladári, ktorí nám panujú

Príbehy o nakrúcaní *Krstného otca* sú dnes už predmetom ľudového rozprávania. Pred jeho uvedením do kín v roku 1972 boli gangsterské filmy prekonané, aspoň podľa legendárneho filmového producenta Roberta Evansa. Pokusy o oživenie niekdajšej mystiky tohto žánru zo 60. rokov priniesli len málo povzbudivých správ. „Až na jeden či dva béčkové filmy,“ píše Evans vo svojich pamätiach, „mali všetky filmy o Sicíľčanoch a organizovanom zločine spoločnú jednu vec – skončili v červených číslach.“¹ Román Maria Puza, z ktorého sa po vydaní v roku 1969 predalo deväť miliónov výtlačkov, však Evansa a ďalších v štúdiu Paramount Pictures napokon presvedčil, že s *Krstným otcom* by to mohlo vypáliť inak.

Keď štúdio s prosbou o réžiu filmu oslovilo mladého Francisa Forda Coppolu, chcelo, aby z neho dýchali aktuálne trendy a zároveň autentická atmosféra. Coppola si zasa želal, aby bol jeho film niečím viac než len ďalšou gangsterkou. „Coppola ten film nakrúti pod jednou podmienkou,“ dostalo sa k Evansovi, „že to nebude film o organizovanom zločine, ale rodinná kronika. Metafora kapitalizmu.“ Keďže štúdiu išlo o všetko, Bob Evans z toho nebol nadšený. „Nech sa spakuje a ide do riti. Čo mu preskočilo?“² Hádky nadobudli ešte vážnejšiu podobu po tom, čo Coppolu oficiálne predstavili ako režiséra filmu. Nasledovali ostré spory o obsadenie, najmä o výber

Marlona Branda ako hlavného predstaviteľa. Napätie medzi Coppolom a štúdiom sa vyhrotilo pri tvorivých nezhodách týkajúcich sa hudby a strihu. Podľa hollywoodskych klebiet bol s filmom amen vo chvíli, keď sa nestihol harmonogram a nepodarilo sa ho uviesť do kín na Vianoce 1971.

Samozrejme, dejiny kráčali iným smerom. *Krstný otec* ovládol rebriček amerických kasových trhákov a v roku 1972 si pripísal desať nominácií na Oscara. Ešte pôsobivejší bol bezprostredný účinok filmu na divákov po celom svete. Prinajmenšom podľa istého francúzskeho recenzenta stál za príťažlivosťou *Krstného otca* skôr jeho odkaz než umelecké kvality. Napriek tomu, že v ňom ani jediný raz nezaznie slovo „mafia“, úspešne naplnil divácke očakávania týkajúce sa jej „okultnej moci“. „Či už vedome alebo nie, ľudia majú sklon veriť, že skutoční vladári, ktorí nám panujú, sú skrytí a všemocní, avšak anonymní šéfovia.“ *Krstný otec* sa stal hitom vďaka presvedčeniu, že diváci konečne smeli vstúpiť do sveta, ktorý im bol odjakživa odopieraný.³

Keď sa Coppola ujal *Krstného otca*, trval na tom, aby film pôsobil autenticky – musel to byť historický film. Lenže pre mnohých divákov nebolo v roku 1972 na gangstroch zobrazených na plátne nič historické. Pre väčšinu Američanov bola mafia aktuálnou realitou. Richarda Nixona v roku 1968 zvolili za amerického prezidenta s príslubom viesť „vojnu s organizovaným zločinom“, ktorá sa zameria na „obchodníkov s drogami“ zodpovedných za ničenie „životov našich detí“.⁴ Nixon nebol prvým americkým prezidentom, ktorý si za prioritu stanovil boj proti drogám. Každý prezident od čias Harryho Trumana označil boj proti užívaniu drog a obchodovaniu s nimi za národnú krízu.⁵ Čoraz viditeľnejšia heroínová epidémia, ako aj stúpajúca miera zločinnosti v mestách akoby volali po niečom v duchu vyhlásenia vojny. Pre mnohých Američanov boli gangstri v ich štvrtiach a mestách po celé generácie neodmysliteľným javom. Televízne správy v 50. a 60. rokoch predstavili mnohým Američanom skutočných krstných otcov, ako boli Vito Genovese či Carlos Marcello. Vypočúvania v senáte a škandály na národnej úrovni divákov ešte viac presviedčali o jednom z kľúčových predpokladov tohto filmu: nad kriminálnym podsvetím panujú mafiánske rodiny s neprimeraným vplyvom na americkú politiku a hospodárstvo.

Pre tisícky divákov *Krstného otca* za hranicami Spojených štátov nebol tento film o nič menej aktuálny. Recenzent v Tokiu či Ríme mohol nachádzať paralely medzi Coppolovou rodinou Corleoneovcov a zločineckými skupinami pôsobiacimi v Japonsku a Taliansku. Francúzsko v čase uvedenia filmu viedlo vlastnú krížovú výpravu proti členom organizovaného zločinu a obchodníkom s drogami spojenými s neslávne známymi kriminálnymi bosmi z Marseille. V Turecku film zarezoval tak silno, že z tureckého prekladu „krstný otec“ („baba“) sa stalo kolektívne označenie pre gangstrov v Ankare a Istanbulu.⁶ Časom sa spojenie „krstný otec“ zmenilo na synonymum zločineckých bosov a zlovestných politických vodcov na celom svete. Napriek tomu mohli byť divákom mimo Spojených štátov postavy aj kultúra zobrazené v *Krstnom otcovi* úplne cudzie. V štátoch ako Kolumbia, Nigéria či India v roku 1972 neexistovalo nič, čo by sa dalo prirovnáť k americkej mafii. Hoci je nepravdepodobné, že si ho v čase pôvodného uvedenia mohlo pozrieť veľa čínskych či sovietskych občanov, aj v Číne a Sovietskom zväze by sme našli zopár krstných otcov, ktorých doň mohli dosadiť.

V nasledujúcich desaťročiach sa stal *Krstný otec* celosvetovo ešte zrozumiteľnejší. Dnes už na profile alebo motivácii corleoneovskej rodiny nie je nič osobitne americké. V aktualizovanej adaptácii by Michaela Corleoneho mohol ľahko zastúpiť mocný ruský *vor* či mexický *patrón*. Vplyv corleoneovského zločineckého impéria by rovnako dobre mohol byť prisúdený aj súčasnej čínskej triáde či jamajskej *posse*. Filmový odkaz o povahe politickej moci a obchodu sa dá preniesť na skutočné dianie vo východnej Európe či Južnej Amerike. Prečo bol teda *Krstný otec* taký výstižný? Pretože tento film prezieravo opísal sily, ktoré na sklonku 20. storočia pretvorili svet, a hoci ide o vymyslený príbeh, súčasní diváci ho naďalej vnímajú ako vyjadrenie hlbokých právd o živote včera aj dnes.

Coppolova vízia *Krstného otca* nebola úplne originálna. Časť kritiky tohto filmu vo vzťahu k americkej politike, spoločnosti a ku kapitalizmu nachádzame už v starších klasikách, ako sú *Zjazvená tvár* (1932) a *Verejný nepriateľ* (1931). Lenže vďaka dobrému načasovaniu aj umeleckému majstrovstvu si práve tento film vydobyl trvalé miesto v modernom povedomí. *Krstný otec* a jeho pokračovania sa

stali vzorom pre ďalšie podania organizovaného zločinu a priniesli vzorce, ktoré sú dnes základnými prvkami vnímania mafie vo svete. Mnohé mafiánske filmy a televízne seriály dodnes stavajú na predstave, že to, na čo sa divák pozerá, je buď verný obraz minulosti, alebo autentická súčasnosť. Príbeh zasadený do podsvetia odhaľuje skutočný príbeh mesta, krajiny či národa – dejiny, ktoré sú často potláčané či nepriznané. Ak si požičiame slová Jamesa Ellroya, motiváciou mnohých fiktívnych príbehov o organizovanom zлочine je demytologizovanie minulosti. Skúmanie dejín mafie, bez ohľadu na jej podobu, je pokusom podať ucelenejšie dejiny politiky a spoločnosti – také, ktoré podľa Ellroya obsiahnu všetko „od kanálov po salóny“.⁷

Toto je v konečnom dôsledku jadrom aj tejto knihy. Nasledujúce strany neponúkajú dejiny mafí a gangstrov v pravom zmysle slova. Ide mi skôr o preskúmanie vzostupov, konsolidácií a vrcholov pôsobenia mafí na globálnej svetovej scéne. Tak ako *Krstný otec*, aj táto kniha sa opiera o dejiny mafí a organizovaného zločinu, aby rozpovedala oveľa širší a komplikovanejší príbeh. Aby sme pochopili, kde sa vzali moderní gangstri a prečo nadobudli taký globálny význam, musíme sa ponoriť do viacerých kľúčových a všeobecne známych historických vzorcov. V nasledujúcom rozprávaní sa budeme opakovane vracáť k základnej otázke: Ako mafie odrážali alebo pomáhali zadefinovať vznik moderného sveta?

Historický vývoj moderných mafí nám povie veľa o krajinách, v ktorých sa s nimi stretne. Ak chceme pochopiť históriu camorry alebo čínskych tongov, prípadne načrtnúť životopis Escobara alebo Al Caponeho, musíme pochopiť miesta a časy, ktoré ich zrodili. V zásade nás mafiánske organizácie naučia veľa o narastajúcej moci štátov. Napokon sú to práve vlády, ktoré určujú, čo je zločin a kto je zločinec. Nie sú to ani tak samotní gangstri ako justičné orgány, ktoré identifikujú a vysvetľujú význam daného gangu či gaunera. A najmä, dejiny mafí nám veľa prezrádzajú o fyzických limitoch štátnej moci. Organizovaný zločin (alebo nejaká jeho analógia) rozvracia fungovanie každého dnešného štátu a neobišiel ani žiadnu z veľkých ríš minulosti. Napriek všemožným výtvarným moderným technológiám a poznatkov v oblasti vynucovania zákona nenájdeme v súčasnosti jediný štát, ktorý by bol imúnny voči nebezpečenstvu v podobe

rôznych mafí. Dejiny ukazujú, že mafia často zohráva výraznú rolu pri formovaní vlády, hospodárstva a celých ér. Michael Corleone mal pravdu, keď zahriakol senátora Gearyho. Mafiáni, politici a veľkopodnikatelia sú často vyjadrením rovnakého pokrytectva.

Čím kritickejšie sa pozeráme na dejiny gangstrov a ich remesiel, tým ochotnejšie musíme priznať, do akej miery sú produktmi predstavivosti a paranoje radových občanov aj elít. Gangstri plnia úlohu strašiakov. Stelesňujú mnohé z najhorších spoločenských obáv. Takmer vždy si ich predstavujeme ako tvrdých chlapov z nižších spoločenských vrstiev. Zvyčajne sa nám javia ako cudzinci, najčastejšie ako prisťahovalci, príslušníci menšín alebo oboje. Ich podnikanie v oblasti prostitúcie či drog často vnímame ako nebezpečné, morálne aj zdravotne. Populárna kultúra čerpá zo spoločenskej úzkosti, čím ešte viac podčiarkuje prevažujúce vnímanie mafí. Bez vymyslených postáv ako Zjazvená tvár, Michael Corleone a Tony Soprano by bol politický význam gangstrov oveľa menší, než je v súčasnosti.

Samozrejme, Spojené štáty zohrávajú v širších globálnych dejinách organizovaného zločinu významnú rolu. Americké filmy a seriály, rovnako ako skutoční americkí gangstri, zásadne ovplyvnili, ako sa mnohí ľudia po celom svete pozerajú na mafiu vo svojom bezprostrednom okolí. Vplyv Spojených štátov sa neobmedzuje na dedičstvo Al Caponeho a jeho hollywoodskych ekvivalentov. Bol to Američan, kto ako prvý použil slovné spojenie „organizovaný zločin“. Americkí reformátori, diplomati a akademici sú dlhodobo v popredí zvyšovania povedomia o organizovanom zločine na globálnej scéne. Americké justičné orgány boli priekopníkmi mnohých stratégií, ktoré sa stali vzorom pre lokálne a medzinárodné ťaženia proti mafii. Aby sme v tomto smere pochopili zločinecké syndikáty, musíme prisúdiť väčší význam vzostupu Spojených štátov ako svetového hegemóna.

Globálne dejiny mafie nemôžu byť len o politike. Mafie často fungujú ako hospodárske jednotky a pôsobenie v nich je, najmä v dnešnom svete, formou povolania. Tie najvýnosnejšie segmenty sa najčastejšie týkajú nákupu či predaja tovarov a služieb. Aby sme pochopili vznik konkrétnych mafí či gangov, je potrebné preskúmať rozvoj ich preferovaného hospodárskeho odvetvia. Či už ide o obchodovanie s drogami, so zbraňami alebo s ľuďmi, časom je potrebné

uznať kľúčový význam európskych a amerických obchodných záujmov po celom svete. Najaktívnejší obchodníci s nelegálnym tovarom a jeho konzumentmi pochádzali dlhodobo zo Západu, a preto aj väčšina zákonov a zákazov týkajúcich sa týchto tovarov a služieb bola výsledkom západnej diplomacie a mocenskej politiky.

*

Slovo „mafia“ sa používa často voľne. V angličtine je prípustné ako skratka pre skupiny podieľajúce sa na organizovanom zločine. Lenže slovo mafia má v sebe istú vážnosť. Mafie nevznikajú a nezanikajú len tak: napriek plynutiu času či zmenám vo vedení pretrvávajú a rastú. Ich súčasťou je kultúra, dejiny a rodokmeň, ktoré podčiarkujú ich postavenie; ich povest' zatienujú úspechy či nebezpečnosť bežných zločincov. Profesionáli a akademici sa pri opise existencie či povahy trvale jestvujúcich gangov a zločineckých zoskupení zväčša prikláňajú k celému radu iných termínov (povedzme „organizované zločinecké skupiny“, „nadmárodné organizované zločinecké skupiny“ a tak podobne). Akademické debaty o názvosloví sa často vyhýbajú ťažiskovej otázke: Ako sa slovo „mafia“ vôbec dostalo do slovníka? Čo štáty a spoločenstvá priviedlo k pocitu, že v ich vnútri pôsobia lokálne mafie?

Pri nachádzaní odpovedí na tieto otázky si môžeme pomôcť ucelenou sériou udalostí. Slovo „mafia“ má taliansky základ, no aby získalo moderný význam a globálny cveng, museli prísť na pomoc cudzinci, osobitne Američania. Najmä senzačné odhalenia v Spojených štátoch akoby potvrdzovali existenciu neviditeľných ríš, ktoré vládnu domácomu aj zahraničnému podsvetiu. Filmári a novinári sa v týchto zisteniach vyžívali a urobili z nich základ filmov a článkov, ktoré konzumovali desiatky miliónov ľudí. Mafie teda neboli len zdrojom palcových titulkov a lacnej zábavy, ale aj neodmysliteľným zdrojom toho, ako ľudia vnímajú svoju minulosť, súčasnosť a budúcnosť.

I. ČASŤ

POČIATKY

Mafie nie sú starobylé. Počiatok tohto pomenovania a konceptu nenachádzame skôr ako v ranom 19. storočí. Bolo by však chybou začať s ich dejinami v tomto čase. Súčasným gangstrom a mafiánom najlepšie pristane, keď ich opíšeme ako potomkov banditov a zbojníkov. Banditizmus je stará forma organizovaného zločinu, pri ktorej zločinecký čin občas trvá dlhšie než život jeho páchatela. Aby bol niekto považovaný za banditu či zbojníka, stačí, aby sa dopustil lúpeže (pričom jej obeťou bude najčastejšie pocestný alebo niekto žijúci mimo mesta). Aj keď je pôsobenie banditov zdanlivo menej dômyselné, s modernými kolegami ich spája viacero podobností. Mafie a zbojníci si podávali slabých aj mocných, vo veľkých štátoch aj v slabých kráľovstvách. Napriek tomu dokázali viac než len rozsierať strach. Jedni aj druhí sa svojho času stávali stelesnením svojich národov, regiónov a štátov. S ich dedičstvom sa neraz spája istá dávka romantiky či nostalgie. A jedni aj druhí sú v mnohých smeroch definíciou antihrdinov.

Zoskupenia ako Cosa Nostra alebo jakuza nespadli z neba. Tak ako pred nimi banditi, aj mafíáni sa rodia do sveta formovaného štátmi, ktoré nad nimi vládnu. Zákony, ktorým sa zbojníci a gangstri vzpierajú, sú produktmi režimov, noriem a ekonomík, ktoré ich obklopujú. Úspešnosť či prítomnosť lúpežných bánd a mafí nám hovorí mnohé o slabostiach či medziach ich domovských štátov a vlád.

V tomto príbehu sa nachádza jeden prelomový okamih. V dejinách sveta nastal čas, keď banditi ako globálny fenomén začali vymierať na mnohých miestach sveta. Dôvodom tohto vývoja je viacero faktorov, z ktorých najdôležitejším je nástup industrializácie. S tým, ako sa presadzovali priemyselné formy práce a spotreby, naberali štáty na sile. Mestá sa stali ťažiskom rýchlej diverzifikácie hospodárstva a prostredie sa urbanizovalo. Práve vďaka týmto zmenám sa mnohým vládam sveta podarilo vyhladiť zbojníctvo. Tento faktor dodal štátom sebadôveru prijímať prísnejšie zákony, ktoré mali podľa ich mienky lepšie zodpovedať moderným spoločenským normám. Po víťazstve nad zbojníctvom štáty siahli po prísnejších trestoch a reguláciách týkajúcich sa hazardu, obchodovania s omamnými látkami alebo predaja sexu. Tí, čo sa týmto zákonom vzpierali, robili tak najčastejšie ako členovia spolkov a gangov. Na úsvite 20. storočia bolo čoraz zrejmejšie, že organizovaný zločin je doménou špecifickej triedy zločincov. Netrvalo dlho a v rôznych kútoch sveta začali takýchto zločincov považovať za členov mafie.

Dávna pliaga: Banditi a prehistória mafie

Ked' lord Byron dorazil k horským masívom na severe Grécka, jeho básnická sláva ho ešte len čakala. Na toto „veľké turné“ po východnej Európe ho v roku 1809 vyslala túžba po inšpirácii a dobrodružstve. Ovocím zrodeným na cestách v balkánskych provinciách Osmanskej ríše sa stala jeho epická báseň *Childe Haroldova púť*, ktorá bola prvým z jeho početných príspevkov k romantickému hnutiu. Jednou z hlavných postáv tohto diela je paša Ali z Janiny, osmanský miestodržiteľ, ktorý panoval veľkej časti južného Balkánu. Byron vo svojej básni vykresľuje Aliho ako metaforu toho, čo zažil na gréckych vysočinách. Ali je v jeho opise „mužom vojen a strastí“. Hoci Byron ani raz nevysvetľuje, čo je na janinskom miestodržiteľovi také neprístupné či nevlúdne, Aliho považuje za zosobnenie Balkánu ako miesta, kde sa stretáva všetok pôvab aj krutosť starobylého Orientu.

Byronov spoločník na cestách, lord Boughton, bol v opise svojich spomienok na túto návštevu menej kvetnatý. Podľa jeho opisu bol Ali jednoducho „na nerozoznanie od otrhaných albánskych strážcov, ktorí ho obklopovali“.¹ Napriek tomu, že sa hrdil svojím vznešeným pôvodom, na pašovi bolo niečo, čo sa mu javilo všedné a surové. Lord

Boughton pochopil, že Ali začal svoju kariéru ako „lúpežník“ na čele veľkej bandy. V žilách mu kolovalo lúpežnícke povolanie, ktorému sa pred ním venovali jeho otec aj starý otec. Jeho sklony k znásilňovaniu a sadizmu sa stali súčasťou tamojšieho folklóru. Keď v jednej dedine narazil na odpor, pozval tamojšieho predstaveného na rokovanie do svojho domu. Toto stretnutie sa údajne skončilo opekaním mužovho tela na ražni. V čase príchodu lorda Byrona na jeho dvor sa vďaka zručnej orientácii v lokálnej politike spojenej s ochotou vyslať vojakov do služieb istanbulskeho sultána sa z pašu Aliho stal význačný predstaviteľ Osmanskej ríše. Na vrchole moci Ali vládol svojmu pašalíku ako štátu v štáte, pričom jeho vplyv siahahal do veľkej časti západného Balkánu. Uprostred napoleonských vojen na začiatku 19. storočia sa oňho Francúzi aj Briti uchádzali ako o spojenca.²

Hoci Ali pôsobil vulgárne a chamtivo, sám sa považoval za štátnika a mecenáša obchodu a vzdelanosti. Je možné, že tento „Lev z Janiny“ by na území dnešného Albánska a Grécka mohol založiť aj vlastné kráľovstvo, no tento sen sa skončil jeho zvrhnutím a popravou v roku 1822. Kde Ali zlyhal, uspeli iní osmanskí adepti. V čase, keď Ali vládol Janine, sa iný Albánec zo severného Grécka, Muhammad Ali, po sérii mimoriadnych a krvavých udalostí ujal vlády v Egypte. Tak ako paša Ali, aj Muhammad za svoje úspechy vďačil vernosti a službám stoviek hrdľorezov a bývalých zbojníkov, ktorí ho nasledovali do Egypta. Na rozdiel od „Leva z Janiny“ sa však Muhammadovi Alimu podarilo získať dedičnú vládu nad Egyptom. Sám Muhammad aj jeho potomkovia sú považovaní za dôležitých panovníkov a reformátorov moderného egyptského štátu. Posledný panovník z jeho dynastie, kráľ Farúk, bol zosadený z egyptského trónu v roku 1952 po vojenskom prevrate, ktorý vydláždil cestu k moci diktatúre Gamála Abdala an-Násira.

Z historického hľadiska nie je príbeh pašu Aliho nezvyčajný. Jeho životná cesta opisuje štandardný oblúk tých, ktorí vynikajú vo vraždení, v krádežiach a vo vydieraní. Napriek tomu si z jeho života môžeme odnieť niekoľko dôležitých ponaučení o lúpežníctve vo svetových dejinách. Aliho politika sily ilustruje spôsob, akým vzniklo mnoho mladých štátov. Najprv si vydobyl lokálnu autoritu ako hrdľorez. Pre európskych pozorovateľov, ako napríklad lorda Boughtona, bol

Aliho úspech príznačným javom svedčiacim o skazenosti a úpadku Osmanskej ríše na sklonku jej existencie. K Alimu a jeho štátnickým ambíciám sa však dalo pristupovať aj veľkorysejšie. Prísľub drancovania sprevádzal aj vznik a vzostup ríše Karola Veľkého³ a chamtivosť Hernána Cortésa a jeho mužov bola určujúcou silou vedúcou k založeniu Nového Španielska. A predsa sa o Karolovi Veľkom ani o Cortésovi zvyčajne nehovorí ako o zbojníkoch.⁴

Úcta voči zakladateľom Mexika či Svätej ríše rímskej nie je dôkazom múdrosti, podľa ktorej „dejiny píšu víťazi“. Nepeknný pôvod mnohých štátov svedčí o tom, čo sociológ Charles Tilly eufemisticky opisuje ako „organizované zločiny“ spojené s budovaním štátov a vedením vojen. Mladé štáty v čase svojho zrodu pripomínajú „výpalnícke podnikanie“.

K neodmysliteľným črtám čerstvo vyhlásených štátov patria nároky na platenie daní, tribútu či desiatku. K tomu, aby sa porazení podriadili týmto nárokom, väčšinou viedol strach a jeho zdrojom bola často priama alebo nepriama hrozba násillia. Rovnako neodmysliteľnou súčasťou vzťahu medzi vládcom a poddanými je vojnová mobilizácia. Do boja v mene svojho pána a štátu ľudí neraz vedie hrozba fyzickej ujmy (či už od vonkajšieho nepriateľa, alebo samotného panovníka). Ako je teda možné, kladie si Tilly otázku, že poddaní či občania vnímajú tento typ vzťahu ako oprávnený? Čo dáva Cortésovi alebo pašovi Alimu legitimitu panovať a oberať svojich poddaných o majetok? Čím sa Cortés a Ali líšia od zlodejov a lúpežníkov? Tilly vysvetľuje, že úspešní panovníci a štáty zvyčajne narábajú s „násillím v širšom rozsahu, efektívnejšie, účinnejšie a so širším súhlasom svojho obyvateľstva“.⁵ Dlhodobá existencia tohto vzťahu medzi panovníkom a poddanými prispieva k jeho odolnosti a legitimitě.

Ťažko určiť, kedy sa zrodilo zbojníctvo, či už ako zločin, alebo remeslo. Je však zrejmé, že tradičné štáty a spoločnosti len s námahou oddeľovali krádež či vydieranie od „legitímneho“ zmocňovania sa majetku politicky mocnými osobami. Básne a iné literárne diela z čias antického Grécka sa pravidelne vracajú k páľčivým otázkam moci a sily vo vzťahu medzi zámožnými elitami a tými, ktorí otročili na ich poliach. Niektorí autori tvrdili, že principiálny aristokrat by sa pri nadobúdaní majetku nemal uchýľovať k násilliu. Rovnako

nebolo správne, aby vlastníci pôdy zneužívali svoje postavenie voči ľuďom, ktorí im ako poplatok odovzdávali časť svojej úrody. Mocní jednotlivci napriek tomu v mene vlastného materiálneho zisku často lúpili a vykorisťovali slabých. Takéto bezuzdné využívanie sily v gréckej spoločnosti neraz viedlo k nepokojom a povstaniam.⁶ Aplikácia násilia pri získavaní bohatstva nebola otázkou morálky. Svojvoľné používanie násilia zo strany bezohľadných elít priamo ohrozovalo prežitie štátu.

Tieto grécke zdroje nehovorili konkrétne o *kleptes*, teda zbojníkoch. Klept bol skrátka človek mizernej povesti. Gréci aj Rimania však chápali, že špecifický typ zbojníctva podkopáva politickú legitimitu štátu. *Latronos*, respektíve rímski zbojníci, predstavovali jedinečnú triedu zločincov, ktorá sa vymykala ostatným formám okrádania druhých. Ich jedinečnosť podľa rímskeho práva spočívala v tom, že boli „vyzborení (*vis armata*), vytvárali skupiny (*factiones*, *homines armati coactive*) a mali cieľ koristiť (*spoliare*) s vopred premysleným zlým úmyslom (*dolus malus*)“.⁷ Dôvod, prečo Rimania takto odlíšili zbojníctvo od ostatných foriem krádeží, sa môže týkať politických implikácií tohto zločinu. Koncepcia štátu tkvie v princípe, že pri získavaní bohatstva od svojich obyvateľov smú s hrozbou násilia narábať len suverénni panovníci. Keď sa zbojníci zoskupia a pod hrozbou násilia iným odnímu majetok, stávajú sa akousi armádou, teda silou, ktorá konkuruje štátnemu monopolu na násilie. Zbojníci popierajú prirodzený politický poriadok a ich existencia môže zviditeľniť skazenosť či neschopnosť vládnuccich režimov. Nejednen Riman si vzal podobné poučenie z legendy o Bullovi Felixovi, zbojníckom náčelníkovi, ktorý začiatkom 3. storočia pôsobil v strednej Itálii. Tak ako v mýte o Robinovi Hoodovi z iných čias, aj o Felixovi sa hovorievalo, že pri velení svojmu šesťstočlennému spolku zlodejov mal vznešené úmysly. Keďže lúpil na úkor bohatých a dával na obdiv svoje pohrdanie štátom, zapáčil sa kritikom vládnuceho cisára a rímskeho systému. Keď sa ho po dolapení prétorský prefekt obviňujúco spýtal, prečo si zvolil cestu lúpežníka, jeho odpoveď bola prostá. „A vy ste prečo prefektom?“ odsekol.⁸

Odvrknutie Bullu Felixa odrážalo nevôľu, ktorej by rozumeli mnohí veľkí vodcovia naprieč dejinami. Prefekti, vazali a satrapovia sa často správali ako banditi. Rôznorodí panovníci ich však často

nechávali vládnuť vo svojom mene. Bez ich pomoci bolo mnohokrát nemožné získať vojakov, výzbroj, ale aj udržať aký-taký poriadok. Lenže z miestodržiteľstva sa často stávalo povolenie na vykorisťovanie slabých.

Vo Felixovej poznámke však môžeme nájsť ešte jeden odtienok. Nielenže provinční miestodržiteľia či správcovia pôdy často svojvoľne okrádali tamojšie spoločensvá, ale problémom bola aj samotná povaha politických systémov, ktoré sa javili ako zdiskreditované či náchylné na násilie a vykorisťovanie. Panovníci po celom svete neraz museli brániť svoje režimy pred obvineniami, že nie sú nič iné ako zbojníci. Japonskí stredovekí roľníci, magnáti a náboženský vodcovia sa obracali na šógunov s prosbou, aby sa postavili „zlovoľnej družine“, takzvanej *akutō*, zodpovednej za krviprelievania a krádeže. Podľa jednej nedávnej štúdie však žiadatelia často používali označenie *akutō* ako voľný pseudonym pre rôzne typy sporov medzi elitami a poddanými týkajúcich sa daní, moci a práva na obrábanie pôdy.⁹ Inými slovami, pod „zlovoľnou skupinou“ sa mohli chápať skutoční zbojníci, ako aj rôznorodé postavy zastupujúce samotný politický systém.

Dejiny prekypujú príkladmi, keď zbojníci na úkor vlád ovládali rozsiahle územia s množstvom obyvateľov. V závislosti od času a miesta sa štáty museli vyrovnáť s obrovskými zbojníckymi bandami. Lúpežník Louis-Dominique Cartouche na prahu 18. storočia viedol rozsiahle zlodejské zoskupenie, ktoré rabovalo farmy a znemožňovalo dopravu v okolí Paríža. Počas siedmich rokov francúzske súdy za rôzne zločiny súdili okrem Cartoucha aj 742 jeho komplicov.¹⁰ Pre francúzskych kráľov boli bandy takýchto rozmerov vzácnosťou. V iných častiach sveta však nebolo výnimkou, keď významná časť vidieka spadala pod nadvládu násilných družín so stovkami či s tisíckami členov. Osobitne pred nástupom moderných čias bolo potlačenie takéhoto nehorázneho opovrhovania zákonom často nákladné a možno aj márne. Pravdepodobnosť neúspechu viedla štáty k tomu, aby problém prehliadali alebo odkladali jeho riešenie. Vládnuce režimy sa neraz usilovali o kompromis, ktorý by zmiernil nebezpečenstvo ohrozenia verejného poriadku. Dejiskom istého mimoriadne zvláštneho riešenia sa v časoch raného moderného Nemecka stalo Hesenské

kráľovstvo. Regionálne úrady umožnili vznik „darebáckych dedín“, v ktorých žili presťahovaní zločinci, tuláci a ďalšie neželané existencie. Títo obyvatelia sa síce zaviazali dodržiavať zákon, no boli povestní krádežami s tichým súhlasom regionálnych predstaviteľov. Zdá sa však, že pôsobenie na jednom mieste aspoň obmedzilo územný rozsah ich zločinov.¹¹

Neúspešná snaha o potlačenie vzdoru lúpežného vodcu by mohla viesť obyvateľov ku kritickému pohľadu na legitímneho panovníka. Jednou z alternatív k trestnej výprave bolo zverbovanie zbojníkov a ich začlenenie do fungovania režimu. Po tejto taktike napríklad siahol osmanský sultán Abdülhamid I., keď pašovi Alimu udelil regionálne miestodržiteľstvo. Angažovanie darebáka typu Leva z Janiny síce znamenalo priznanie slabosti štátu, zároveň však prinášalo potenciálne vzájomné výhody. Keď Ali prijal oficiálnu hodnosť, zároveň prisľúbil podriadenosť a vernosť štátu. Vyzbrojený touto hodnosťou mohol Ali narábať s regionálnou mocou bez obáv zo štátnej odvety. Neobľomní ľudia ako Ali mohli vládnuť rovnako kompetentne ako iní ríšski hodnostári, ak nie ešte lepšie. Koloniálne aj postkoloniálne dejiny Latinskej Ameriky sú plné príkladov, keď štáty a elity ochotne prijali banditov do svojich radov. Archetypálny *caudillo*, respektíve provinčný diktátor, sa často spájal s bývalými banditmi, ako aj armádnyimi dôstojníkmi a aristokratmi. Oveľa menej úspešní banditi, napríklad v Mexiku, sa v prípade rezignácie na zločinecký život mohli tešiť na zamestnanie v polícii či pohraničnej strážii. Ich spoľahlivosť ako štátnych predstaviteľov už bola, samozrejme, iná záležitosť.¹²

Ústupky banditom, nehovoriac o ich zapájaní do fungovania vlády, svedčia o základných limitoch štátnosti. Až relatívne donedávna boli štáty pomerne jednoduché organizmy. Ešte aj tie najmocnejšie ríše v dejinách disponovali byrokraciou, ktorú by sme v modernom svete označili za neexistujúcu alebo úplne základnú. Vládnutie nebolo inštitucionalizované či kolektívne, ale personalizované a držiteľia moci zvyčajne nemali žiadne odborné vzdelanie, ktoré by ich pripravilo na vládnutie. Rovnako aj nástroje vládnutia boli jednoduché a neotesané. Panovanie v kraji plnom lúpežníkov nemuselo znamenať nič viac, než plošné trestné kroky ako hromadné upaľovanie a verejné popravy.

Veľké vzdialenosti a absencia moderných technológií spomaľovali šírenie informácií a bránili vládam konať rýchlo a rozhodne. Pred nástupom globálneho kapitalizmu bol nedostatok peňazí a úverov bežným javom. Máloktorý štát disponoval dostatočnými finančnými či ľudskými zdrojmi na udržiavanie trvalých a výkonných inštitúcií a škôly, nemocnice a väzenia boli vzácnosťou. Peniaze chýbali ešte aj na budovanie či rozširovanie cestnej siete. Počas väčšiny zaznamenaných dejín boli štáty slabé, čo vytváralo vhodné podmienky pre zbojníkov.

Dejinný zápas medzi zbojníkmi a ranými štátmi nám poskytuje sériu oporných bodov, vďaka ktorým lepšie pochopíme pôvod a význam moderných mafí. Tak ako zbojnícke družiny v minulosti, aj súčasné zločinecké syndikáty znamenajú viac ako len hrozbu pre verejný poriadok a bezpečnosť. Svojím pôsobením a svojou povahou spochybňujú legitimitu štátov a režimov. Jednou z príznačných vlastností moderných „zlyhávajúcich štátov“ je moc kartelov či gangov.

Dlhý historický oblúk lúpežníkov zároveň ukazuje, aká tenká čiara delí legitímnych držiteľov moci od tých, ktorí sa javia ako čistokrvní gauneri. Dejiny prekypujú tyranmi a vládcami, ktorí sa správali ako hrdlorezi. Historici sa pomerne nedávno začali priaznivejšie zaoberať tým, ako *de iure* banditi prispeli v minulosti k budovaniu štátov. V mnohých prípadoch práve lúpežníctvo poslúžilo ako nástroj vzostupnej mobility nositeľov politických ambícií. Panovníci zároveň ocenili praktický prínos verbovania banditov do svojich služieb. V časech, keď latka pre prijatie do štátnych služieb ležala nízko, nejstvoval dôvod, prečo by lúpežník ako paša Ali nemohol byť rovnako úspešný správca územia ako hocikto iný. Vlastne bolo výhodnejšie mať ľudí ako paša Ali na strane vlády, než riskovať pokus o jeho porážku či úplné zničenie.

MEDZI BOHATSTVOM A CHUDÁKMI: EKONOMIKA A KULTÚRA LÚPEŽNÍCTVA

Paša Ali sa narodil v mestečku Tepelenë uprostred neľútostnej krajiny. Toto územie dnešného južného Albánska je pretkané vysokými horami a hlbokými roklinami, takže na intenzívne

poľnohospodárstvo nie je práve najvhodnejšie. V časoch Aliho mladosti ním prechádzalo len zopár schodných ciest. Epidémie chorôb ako malária boli bežné. Ani geografická blízkosť k provinčnému hlavnému mestu Gjirokastrë nevyvážila nedostatok ekonomických príležitostí v tomto regióne. Nehostinné prostredie v okolí mesta Tepelenë bolo typické pre mnohé oblasti, ktoré Albánci obývali na sklonku 18. storočia. Sériu vojen týmto horským spoločenstvám priniesla ešte väčšiu núdzu. Okrem tlaku na vykonávanie vojenskej služby štát konfiškoval jedlo a vymáhal vyššie dane, čím prispieval k chudobe a nestabilite. Západní Albánci hromadne opúšťali svoje domovy na západnom Balkáne a vyhľadávali miesta, kde by si našli prácu a lepší život. Rok čo rok sa ich tisícky sťahovali na juh a východ, kde nachádzali sezónnu prácu. O existencii tejto diaspóry svedčia aj názvy niektorých miest v dnešnom Turecku, napríklad Arnavutköy, či sýrske a egyptské priezviská typu al-Arna'ut („Albánek“).

Pre obyvateľov početných osmanských miest nebol pohľad na albánskych migrantov príťažlivý. Príval početných zúfalých mužov bez domova podnietil tamojšie úrady zakázať Albáncom usídľovať sa vo viacerých mestách (vrátane Istanbulu). Tento nedostatok príležitostí sa mnohí Albánci z vidieka rozhodli kompenzovať zbojníctvom. Vzhľadom na pôsobenie albánskych banditov bolo cestovanie po veľkej časti Balkánu v 18. a 19. storočí riskantným podnikom. Povest', ktorú si v tomto období Albánci získali, poškodila ich obraz u veľkej časti občanov Osmanskej ríše. Vplyv týchto trendov na ľudové presvedčenie je očividný zo scénok, ktoré nájdeme v predstaveniach tieňového divadla s postavou Karagöza. V jeho príbehoch často vystupuje aj „Albánek“, pričom tento muž býva drsný, vznetlivý a násilnícky.¹³

Údel rodnej zeme pašu Aliho je typický pre miesta spojené s vývojom lúpežníctva vo svetových dejinách. Lúpežníctvo je najmä vidiecke povolanie, ktoré je osobitne spojené s miestami postihnutými chronickou chudobou. Neraz išlo o miesta, ktoré boli zároveň geograficky odľahlé či nedostupné v istých ročných obdobiach. Ak ste v ktoromkoľvek štáte našli husté lesy, vysoké hory či nedostupný terén, často sa to tam hmýrilo zbojníkmi. Za obeť im však mohli

padnúť aj územia známe prosperitou a mierom. Vojny, hladomory, masová migrácia a hospodársky kolaps zvykli dohnať inak prosperujúcich jednotlivcov a spoločenstvá k násiliu a ku krádežiam. Či už v období konfliktov alebo mieru, ústredným prvkom šírenia zbojníctva je absencia trvalo udržiavanej štátnej moci. V Albánsku za čias pašu Aliho bol len málokto mimo veľkých miest svedkom akejkoľvek hmatateľnej známky osmanskej ríšskej správy. Slabosť štátu sa mohla prejavovať aj v náznakoch. Banditi v 16. storočí plienili okolie Pekingu aj v čase relatívnej prosperity. K tomuto trendu prispela okrem iného jednak bieda miestnych vojakov, ktorí si privyrábali zbojstvom, jednak močaristý terén poskytujúci útočisko ľuďom ukrývajúcim sa pred zákonom.¹⁴

Mnohé z faktorov, ktoré viedli k vzostupu lúpežníctva na zemi (chudoba a zúfalstvo, ako aj vojny a ekonomická neistota), viedli aj k šíreniu pirátstva na mori. Geografia sa však na evolúcii pirátstva podpísala o čosi osobitejším vplyvom. Piráti využívali ako ochranu odlahlé zálivy a námorné trasy vzdialené od mocenských centier. Geografické lieviky, ako napríklad úzke moria či prielivy, boli vyhľadávanými pôsobiskami korzárov a nájazdníkov. Kombinácia týchto faktorov viedla k opakovaniu rovnakých pirátskych vzorcov. Blízkosť Japonska k lukratívnym námorným trasám, suchá a ekonomické ťažkosti v 16. storočí prispeli k rozmachu pirátov známych ako *wokou*.¹⁵ Iní piráti zasa prejavili oveľa väčšiu mobilitu a boli schopní pôsobiť na väčšiu vzdialenosť ako banditi. Kapitána Williama Kidda zaviedla jeho kariéra korzára a hrdloreza od Karibiku a severného Atlantiku až k brehom juhoindického Suratu.¹⁶

Potláčanie takej rozsiahlej činnosti na otvorenom oceáne bolo výzvou aj pre tie najmocnejšie štáty v ére raného novoveku. Finančné a logistické ťažkosti spojené so snahou o potlačenie pirátstva viedli mnohé štáty k snahe o spoluprácu. Podobne ako pri lúpežníkoch, aj angažovanie pirátov do štátnych služieb prinášalo okrem potláčania hrozby pre obchod, majetok a verejnú bezpečnosť aj ďalšie výhody. Vďaka angažovaniu korzárov ako Kidd sa štáty zároveň mohli vyhnúť fiškálnym nákladom spojeným s budovaním a prevádzkou vojenského loďstva.

Kdesi na hranici sociálnych a ekonomických dejín lúpežníctva nájdeme nomádov. Keď sa na týchto kočovníkov pozrieme ako na celok, nijako sa nepodobajú na lúpežníkov či pirátov. Presúvanie sa z miesta na miesto nie je vedomým výberom povolania, ale spoločenskou formou bytia. Lenže jednou z neodmysliteľných vlastností početných kočovných spoločenstiev je rabovanie. Z ich pohľadu plnilo plienenie cudzích usadených či kočovných spoločenstiev viacero úloh. Zdrojom zvyšovania početného stavu zvierat, prípadne dokonca samotného spoločenstva, boli často únosy. Nájazdy zároveň zvyšovali postavenie jednotlivcov a skupín v rámci širších kočovných spoločenstiev. Prirodzene, mešťania a roľníci mali pre lúpežných kočovníkov málo pochopenia. Tento antagonizmus sa týkal nomádov na území etablovaných ríš, ako aj tých, ktorí plienili pohraničie. Ešte aj v 20. storočí mali viaceré významné štáty ako Čína, Irán, Rusko, Britská India a Spojené štáty čo robiť, aby tieto predátorské kočovné skupiny dostali pod kontrolu. Tak ako v prípade lúpežníkov a pirátov, aj krotenie kočovných tlúp Beduínov, Komančov a Nogajcov bolo skúškou schopností a možností vlád. K nepredvídateľným trasám presunov kočovných spoločenstiev treba prirátať, že zvyčajne pôsobili v oblastiach ďaleko od centier moci, ktoré priali ich pohyblivosti (napríklad v púšťach či stepiach). Historické záznamy kočovníkom neraz pripisujú lúpežné a barbarské vlastnosti. Ako v roku 1916 uviedol istý arizonský historik, „lúpežný Apač“ nemá žiadnu pôdu či majetok, o ktorý by bojoval, len „pusté kopce“ a „svoj podiel na jeleňoch a králikoch“. Ak bral Apač do ruky zbraň, tak pre „stratu nadvlády – právo červeného muža robiť si, čo sa mu zapáči, na úkor svojich slabších či bohatších červených bratov“.¹⁷

Takéto pozorovania odrážajú skutočnosť, koľkí ľudia v minulosti stotožňovali lúpežníctvo s povahou či kultúrou istých národov a spoločenstiev. Hospodárske či sociálne faktory z pohľadu vlád aj občanov nie vždy stačili na vysvetlenie, prečo sa z niekoho stal lúpežník či zbojník. Výskyt lúpežníctva v danej skupine stačil na priradenie kriminálnych sklonov celým národom. Podľa dobových pozorovateľov tak všetkým Albáncom, Čečenom, Mongolom, Korzičanom, Čerkesom a Komančom kolovala v žilách rovnaká pochybná krv. Vznik predsudkov sa nejaví výlučne ako výsledok predstáv o povahe danej

kultúry. Tak ako pri Albáncoch v Osmanskej ríši, aj spájanie kriminality a regionálnej či etnickej identity mohlo byť výsledkom uvažovania vlád. Aby štátni hodnostári identifikovali a zastavili šírenie lúpežníctva, uchýľovali sa k provizórnym a surovým kompromisom. Za jediný účinný postup sa často považovala spolupráca so skupinami, ktoré boli najviac spájané s kriminalitou. Spájanie Albáncov a ďalších národov s lúpežníctvom na nich zanechalo trvalú stigmú.

Tieto historické prepojenia špecifických skupín s lúpežným spôsobom života stavajú dnešných akademikov pred nesmierne citlivú otázku: Je možné, že lúpežné – či všeobecnejšie „kriminálne“ – správanie je prejavom skupinovej kultúry? Akademici sa v tejto otázke rozchádzajú. Niektorí sociológovia a antropológovia odvodili z týchto väzieb existenciu spoločenstiev s „kultúrou cti“. Tento typ kultúr nachádzame vo viacerých oblastiach sveta, napríklad v okolí Stredozemného mora. Obyvatelia týchto regiónov majú väčšie sklony vnímať násilie a krádeže ako prejavy mužného správania. Spomínaná „česť“ tu odkazuje na úspešné „ovládnutie zdrojov fyzickou silou“. ¹⁸ Prečo takéto kultúry niekde existujú a inde nie, zostáva predmetom sporu. Akademici existenciu kultúr cti spájajú s historickou absenciou stabilných, legítimných štátov schopných vynútiť si monopol na násilie. V týchto prostrediach nadobúda lúpežníctvo vznešenejšie, respektíve legítimnejšie črty. Tamojší obyvatelia môžu obdivovať toho, kto lúpi, zastrahuje a zabíja, lebo si vydobyl „úctu“. ¹⁹

Ak však veríte, že lokálne kultúrne parametre vám pomôžu odhadnúť mieru lúpežníctva v istej oblasti, môžete naraziť na riziká. Jednu takúto lekciu nachádzame v južnej Ázii. Úradníci britskej koruny a anglickí dobrodruhovia v 19. storočí zverejnili desivé svedectvá o svojich stretoch s čímsi, čo považovali za obrovské kriminálne sprisahanie domorodého obyvateľstva. Samotní Indovia tento fenomén nazývali *thuggee*. Thuggee, od ktorého je odvodený anglický výraz *thug* označujúci hrdloreza, bolo voľné spoločenstvo bánd, ktoré okrádali a škrtili bezradných cestujúcich. Vyzeralo to tak, že veľkú časť týchto „škrtičov“ spájala oddanosť ich materskej bohyni Kálí. Napriek tomu, že tieto gangy tvorili moslimovia aj hinduisti, svoj kult si odovzdávali z generácie na generáciu. Desivá povaha ich zabíjania a rituálov v mnohých podčiarkovalo presvedčenie, že

ide o prejav pôvodnej indickej kultúry. Ako v roku 1838 uviedol denník *Times*, hinduisti „sú jediným národom, v ktorom sa zrodila sekta úprimne veriaca, že vraždením blížnych a lúpením ich majetku utešujú a uspokojujú nebesá“.²⁰ Vzhľadom na závažnosť tohto problému sa britskí úradníci odhodlali na ťaženie proti thuggee naprieč celým subkontinentom. Modernejší akademici však spochybňujú samotnú existenciu zločineckej sekty oddanej Kálí. Podľa kritikov nešlo ani tak o autentický kultúrny fenomén, ako skôr o výsledok britských predsudkov, falošných správ a všeobecného nepochopenia ázijskej spoločnosti. Iní akademici si už nie sú takí istí. Z bádania v archívnych materiáloch pochádzajúcich z obdobia pred príchodom Britov vyplývajú indicie, že fenomén thuggee skutočne mohol existovať. Tak či onak, koloniálni úradníci považovali jeho existenciu za dôkaz správnosti britského pohľadu na Indiu. Správcovia v Londýne aj v Dillí boli presvedčení, že panovať indickému subkontinentu znamená civilizovať ho. Tak ako infanticída či pálenie vdov (*sati*), aj thuggee patrilo k javom, pre ktoré bolo potrebné Indii vládnuť a zmeniť ju.²¹

Nech už to bolo tak či onak, kultúrnymi predsudkami formovaná politika ovplyvňovala vnímanie lúpežníctva v Indii aj po oficiálnom vykynoznení thuggee v polovici 19. storočia. Úradníci v Dillí dodnes hovoria o spoločenských patriaciach k takzvaným „iným zaostalým triedam“, respektíve OBC (z anglického *Other Backward Classes*). Komunity patriace k OBC sa nachádzajú na dne indického kastového systému a bývajú spájané s takzvanými „zločineckými kmeňmi“, ako ich kedysi nazývala britská koloniálna správa. Za britskej nadvlády čelili tieto „zločinecké kmene“ drakonickým obmedzeniam pohybu a činnosti. Prvky tejto koloniálnej praxe zostali v Indii v platnosti aj po tom, čo v roku 1947 vyhlásila nezávislosť.

Historici sa na súvislosti medzi lúpežníctvom a kultúrou zvyčajne pozerajú inak. Na lúpežníctve ich najviac zaujíma, čo hovorí o rozvoji tried a sociálneho uvedomenia. Eric Hobsbawm v roku 1959 vydal svoju vplyvnú prácu *Primitívni rebeli: Štúdie archaických foriem sociálnych hnutí v 19. a 20. storočí*. Hobsbawm ako marxistický akademik, ktorý sa najprv venoval skúmaniu robotníckeho aktivizmu a sociálnych reforiem, uchopil tému lúpežníctva ako

potenciálne okno do politiky európskych chudobných tried. Tvrdil, že lúpežníctvo sa svojho času stávalo formou vzdoru voči vykorisťovateľom roľníkov a mestskej chudoby. Títo „sociálni lúpežníci“, ako ich nazýval, boli primitívnym prejavom nespokojnosti a mobilizácie s cieľom vykonať pomstu na majiteľoch pôdy, vyberačoch daní a ďalších, ktorí od nich čerpali bohatstvo a moc. Hobsbawm sa nazdával, že práve tieto impulzy viedli k vzniku najranejších podôb sicílskej mafie. Napriek tomu, že prví vodcovia mafie pochádzali z radov elity, mafia uprela elite mnohé výsady v prospech roľníkov a robotníkov. Hobsbawm opisuje mafiu ako „paralelný systém“ správy, ktorý „sa zrodil z potrieb všetkých rurálnych tried“.

V 19. storočí sa javilo, že tento systém môže ponúknuť občanom viac než vtedajšia vláda v Ríme. „Chudobným roľníkom a baníkom aspoň sčasti zaručoval, že povinnosti sa budú plniť a bežná miera útlaku sa nebude svojvoľne prekračovať. Bol to teror, ktorý zmierňoval tradičnú tyraniiu.“²²

V nasledujúcich vydaniach *Primitívnych rebelov* už Hobsbawm nespomínal mafiu ako príklad vzdoru voči vykorisťovaniu, no bez ohľadu na túto korekciu jeho kniha zostáva zásadným dielom. Akademici už desaťročia vychádzajú z predpokladu, že fenomén sociálnych banditov odhaľuje dejiny zápasov a túžob slabých a chudobných. Hobsbawmova práca napríklad oživila debatu o historickom význame legendárnych balkánskych hajdúchov (alebo *hajdukov*), respektíve horských zbojníkov pôsobiacich na územiach ranej Bosny, Grécka, Srbska a Bulharska. Nastolenie témy sociálneho lúpežníctva ako globálneho fenoménu posilňovalo argumenty zástancov tvrdenia, že hajdúsi vyjadrovali túžbu roľníkov po vyslobodení sa z osmanskej nadvlády.

Takéto tvrdenie však má nejedno slabé miesto. Vonkoncom nepanuje zhoda, či roľníckych zbojníkov viedol aj iný politický motív ako opovrhovanie zemepánmi a regionálnymi miestodržiteľmi. Možno rozumne pochybovať, či hajdúsi vedome bojovali za národnú vec.²³ To však nič nemení na tom, že mýtus o národoveckom hajdúchovi inšpiroval neskoršie vlny aktivizmu a militarizmu. Neslávne známy srbský polovojenský veliteľ a predstaviteľ podsvetia Arkan vydával svoje vražedné ťaženia počas občianskej vojny v Juhoslávii za

naplňanie hajdúskej tradície.²⁴ Podozrenie, že existencia sociálneho lúpežníctva je skôr mýtom než legendou, viedlo k širšiemu prehodnoteniu spoločenského významu lúpežníctva. Aktuálnejšie výskumy sa odkláňajú od tvrdení o archaickom sociálnom vzdore a zdôrazňujú úlohu elít, či už pri podpore, alebo páchaní lúpežných činov.

Ukážkový príklad tohto paradoxu nájdeme, keď porovnáme mýty o Jessem Jamesovi so skutočnosťou. Ako vodca obávanéj bandy Jamesa a Youngera, ktorá po značnú časť 70. rokov 19. storočia terorizovala americký Stredozápad, si James vydobyl postavenie ľudového hrdinu. Chladnokrvné vraždy a bankové lúpeže tejto skupiny popularizovali dobové novinové články ako akty pomsty voči vykorisťovateľom radového občana. Jesseho brat Frank vyhlásil, že keby sa v Amerike niekedy rozpútala druhá občianska vojna, viedla by sa medzi „kapitálom a prácou“, respektíve „chamtivosťou a mužnosťou“.²⁵ Blížší pohľad na jeho život však neukazuje, že by bol Jesse James ktovieaký sociálny bandita. Ako syn poprednej otrokárskej rodiny z Missouri bol neochvejným zástancom nadradenosti bielej rasy a podporovateľom južanskej samostatnosti. Počas občianskej vojny pôsobil v radoch gerilových vojsk Konfederácie pod vedením zlopestvných vodcov Williama Quantrilla a „Krvavého Billa“ Andersona. James svoju povojnovú krutovládu vnímal ako pokračovanie samotnej občianskej vojny. Súčasný mýtus si Jamesova a Youngerova banda vydobyla vďaka missourijským novinárom, politikom a komentátorom, ktorí sympatizovali s jej činnosťou. Hoci noviny mnohých presvedčili, aby sa na Jamesa pozerali ako na ľudového hrdinu, on sám sa považoval za principiálneho zástancu obnovy starého politického poriadku s konfedačným a južanským „životným štýlom“.²⁶

Skutočnosť, že činy Jesseho Jamesa dodnes zostávajú legendou, svedčí o romantickej moci literatúry, filmov a piesní. Rozprávky o zbojníkoch sú dobrodružné príbehy, ale zároveň sú často podané ako metafory, vďaka čomu sa stali základom pre Hobsbawmovo bádanie po historickom význame lúpežníctva. Či už umenie opisuje skutky Jesseho Jamesa v Amerike, Malverdeho v Mexiku, Lampiãa v Brazílii alebo Bailanga v Číne, oslava lúpežníctva čosi vypovedá o národoch, ktoré ju stvorili alebo sa s ňou stotožnili.

Balady a ľudové rozprávania o zbojníkoch, hajdúchoch alebo iných „vznešených zbojníkoch“ svedčia o autentickej ľudovej túžbe po moci a spravodlivosti. Dovoľovanie sa lúpežníkov pramení z ich schopnosti rozdrviť tých, čo panujú na úkor slabých.

Stelesnením tohto typu štvanca je Robin Hood, a to bez ohľadu na skutočnosť, že človek s takým menom nikdy nežil. Prvá známa zmienka o Robinovi Hoodovi pochádza z balád siahajúcich do roku 1377.²⁷ Jeden z jeho prvých príbehov *Dobrodružstvo Robyna Hooda* zdôrazňuje, že bol lupičom a zlodejom so sklonmi k násiliu (Robin svojim obetiam neraz zotne hlavu alebo ich zmrazí). Hoci svojimi lúpežami trestal nehodných, zďaleka nie je isté, či kradol a zabíjal v prospech chudoby. Jeho veľkorysosť voči utláčaným mala skôr zobrazovať jeho oddanosť „kresťanskému milosrdenstvu než akejkoľvek vedomej sociálnej politike“.²⁸ Nič v týchto raných baladách nenaznačuje, že by sa jeho život a skutky mali vnímať ako obžaloba skazeného či nelegitímneho štátu.

Najstaršie príbehy o Robinovi Hoodovi zároveň vo všeobecnosti prehliadajú témy sociálnej triedy a postavenia. Robin sa v týchto dobrodružstvách narodil ako slobodný muž, a preto mu nie je cudzia prítomnosť ľudí s vyšším postavením. Podvrtné ambície nabral až stáročia po svojom zrode. V 16. storočí sa stali súčasťou britských prvomájových osláv aj divadelné hry a ďalšie rituály, ktoré oslavovali Robina Hooda ako zástancu obyčajných ľudí. Ako sa kráľovi posťažoval istý šľachtic, tieto slávnosti a prezentované príbehy nielenže viedli poddaných k „neprístojnostiam a oplzlostiam“, ale súčasne ich učili neposlušnosti voči korune a zákonu.²⁹

V ére Tudorovcov však už veľký záujem o Robina Hooda prejavovala aj elita. Spisovatelia a dramatici z neho postupne čoraz viac vyrábali šľachtica stelesňujúceho vernosť a rytierske cnosti. Tak ako z kráľa Artuša, aj z Robina Hooda sa stalo neodmysliteľné stelesnenie historického Anglicka a anglického národa. V 19. storočí ho britským čitateľom nanovo predstavil Walter Scott v románe *Ivanhoe*. V Scottovom podaní sa z Robina Hooda stal Robin z Locksley, šľachtic a láskavý rebel, ktorý počas križiackych vojen bojoval po boku Richarda Levie srdce. Prostredníctvom tejto a ďalších úprav sa z mýtu o Robinovi Hoodovi stal skromný vlastenec, ktorý v mene

Anglosasov odmieta tyranskú nadvládu princa Jána a spupných Normanov.

Pretrvávajúci umelecký vplyv Robina Hooda a jeho prenositeľnosť do rôznych kultúr svedčia o príťažlivosti postavy šťvaného vyhnanca. Nezáleží na tom, že Robin nie vždy okrádal bohatých a obdarúval chudobných. Z dlhodobého hľadiska sa ukázalo, že diváci túto postavu dokážu prijať v početných protikladných polohách. Či sa objaví v *Dobrodružstvách Robyna Hooda* alebo *Kráľovi zlodejov* Kevina Costnera, či už je mocný alebo utláčaný, elegantný alebo surový, desivý či láskavý, verný alebo vzdorovitý, pomstychtivý alebo veľkorysý, štedrý alebo ľahostajný. Vďaka svojmu vzdoru voči moci Robin Hood takmer vždy pôsobí ako zástupca slabých. Tak ako gangstri či mafiáni v dnešnej popkultúre, aj tento typ zbojníka je archetypom obyčajného človeka.

POCHOVANÍ POD MALTOU A TEHLAMI: DLHÁ CESTA ZBOJNÍKOV DO ZÁHUBY

V to ráno, keď mali obesiť Neda Kellyho, sa pred melbournským väzením Old Gaol zhromaždil päťtisícový dav. Medzi týmito zvedcami boli aj jeho príbuzní a priaznivci. Práve Kellyho zlá povest pritiahla taký veľký dav. Správy o jeho bankových lúpežiach a vraždách sa v uplynulých rokoch stali pravidelnou súčasťou austrálskych denníkov. Svoje miesto v panteóne známych osobností tejto britskej kolónie spečatil počas svojho posledného stretu s úradmi, pri ktorom sa vystrojil do kompletného brnenia. Prinajmenšom z optiky novinárov nebol žiadnym hrdinom. Kým so svojou bandou terorizoval vidiecke oblasti Viktórie, zabil troch policajtov. Jeho transformácia na ľudového hrdinu však už bola v plnom prúde. „Počúvame, ako ľudia hovoria o úbohých Kellyovcoch,“ poznamenal jeden novinár, „v žiarivých farbách opisujú ich dnes už slávny záťah v Euroe; vychvaľujú ich um pri úniku pred spravodlivosťou a namiesto odsúdenia ich vyzdvihujú ako mužov hodných obdivu.“³⁰ Napriek obavám z možných nepokojov sa muži aj ženy po správe o Kellyho smrti pred budovou väzenia postupne rozišli.

Za premenou Neda Kellyho na austrálskeho Robina Hooda je veľká dávka nostalgie. On aj jeho brat sa narodili do rodiny írskych prisťahovalcov. Tak ako desaťtisíce iných, jeho otec Red dorazil do Austrálie ako odsúdenec deportovaný britskou korunou. Romantic-ké svetlo, v akom ho vnímajú toľkí Austrálčania, však len sčasti súvisí s jeho vzdorom voči polícii a britskej koloniálnej správe. Istú rolu zohrala aj jeho spätosť s vidiekom a bukolickou minulosťou. V storočí, ktoré predchádzalo dramatickému vzostupu Kellyho slávy, sa austrálska divočina stala útočiskom väzňov na úteku a štvancov unikajúcich z trestných kolónií pozdĺž pobrežia. Zbojníci z buša sa stali stelesnením ľudí, ktorí si vychutnávali život v drsnej austrálskej divočine. V čase Kellyho popravy sa jeho rodná Viktória zmenila, čo platilo aj pre jej vnútrozemské regióny. V 50. rokoch 19. storočia vypukla zlatá horúčka, ktorá do tejto kolónie prilákala nával osadníkov a investorov. Počet obyvateľov „úžasného Melbourne“ stúpol do roku 1880 na pol milióna.³¹ Keď k tomu prirátame ďalšie prosperujúce mestá ako Sydney, austrálske kolónie nadobudli postavenie zámožnejších kozmopolitných centier. Hospodárstvo sa ďalej diverzifikovalo, rástlo a lákalo prisťahovalcov z Európy a Ázie. Každodenné zvyky a obyčaje čoraz silnejšie poznamenával mestský život s jeho ekonomickými, sociálnymi a kultúrnymi znakmi. Aj politika nadobúdala čoraz demokratickejšiu a mestskejšiu podobu. V čase, keď sa Viktória pridala k ostatným piatim austrálskym kolóniám a stala sa súčasťou spoločnej federácie, mali už ženy vo viacerých regiónoch krajiny právo voliť. Keď na dvere zaklopalo 20. storočie, Austrália už nebola odľahlou skládkou britských zločincov a vyvrheľov. Stávala sa z nej vyspelá krajina a z Austrálčanov čoraz sebavedomejší a uvedomelejší národ.

Pád Neda Kellyho nastoľuje jednu hádanku: prečo sa najneskôr do 20. storočia vo väčšine sveta dalo zbojníctvo na ústup? Dodnes žiaden akademik presne nepreukázal, ako a prečo zbojníctvo čiastočne či úplne vymizlo. Napriek tomu platí, že rozprávať o pokračovaní zbojníckeho fenoménu v 21. storočí by bola zbytočná debata. Veľké západné noviny nelamentujú nad zbojníctvom ako sociálnym či politickým problémom. Ešte ťažšie by bolo nájsť moderných popredných politikov či strany, ktoré by v kampani volali po zastavení

zbojníctva. Skôr sa dnes zdá, že povolanie zbojníka je vyhradené pre divokejšie a zaostalejšie miesta a časy. Prečo?

Koniec zbojníctva je príznačný pre štáty, v ktorých sa rozvinuli mohutné administratívne a obchodné systémy. Dlhodobé zmeny svetového hospodárstva zrodili moderné štáty, ako ich poznáme dnes. Začiatok kolonizácie amerického kontinentu na sklonku 15. storočia v kombinácii so zintenzívňovaním obchodu naprieč Indickým a Atlantickým oceánom dramaticky zmenil každodenný život a zvyky ľudí po celom svete. Ľudia sa čoskoro začali výdatnejšie stravovať, za čo okrem iného vďačili obilninám dovážaným z Ameriky. Väčšia dostupnosť tovarov z Nového sveta od 16. storočia priniesla zlepšenia v poľnohospodárstve. Zároveň s tým sa v Amerike ťažilo striebro, ktoré zaplavilo celosvetové obchodné siete a trhy, čím zvýšilo likviditu a spotrebu. Zintenzívnenie obchodu a výroby sa podpísalo na rozmnožení mestských kupcov, bankárov a remeselníkov. To všetko viedlo k efektívnejšiemu a výkonnejšiemu hospodárstvu. Hoci z tejto obchodnej a finančnej revolúcie najviac profitovali štáty v západnej Európe, vzostup obchodu v 16. storočí čoskoro plnil štátne pokladnice po celom svete. Vďaka uvaleniu nových prístavných ciel a ďalších obchodných poplatkov sa vlády po celom svete pozerali na obchod ako na spoľahlivejší a lukratívnejší zdroj príjmov. S pomocou čerstvo objavených fiškálnych zásob si štáty mohli dovoliť viac než len budovať ešte väčšie paláce a financovať dlhšie vojnové konflikty. Úsvit tejto finančnej revolúcie umožnil panovníkom a správcom účinnejšie vymáhať moc na svojom území a vybudovať robustnejšie formy administratívy.

Vďaka zvyšovaniu poľnohospodárskych výnosov a poklesu úmrtnosti sa zaľudňoval vidiek. Zatiaľ čo v mestách sa obchod podpísal na obohatení kupcov a remeselníkov, na vidieku sa zvyšoval počet ľudí bez zamestnania a pôdy. Od 15. do 20. storočia toto zúfalstvo priviedlo nesmierne milióny ľudí k odchodu do obchodných a prístavných miest. Väčšina z nich sa tam dočkala nekvalifikovaných povolaní robotníkov, nosičov a pomocných pracovníkov v mlynoch či tkáčskych dielňach. Prílev týchto prišielcov do miest sa v novoundustrializovaných odvetviach postaral o prvú pracovnú silu. Tento posun pokračoval v 18. storočí v severnej Európe smerom k mechanizovanej

masovej výrobe. O sto rokov neskôr už bola industrializovaná práca novou normou. Takto vytvorené bohatstvo zásadne zmenilo povahu práce a výroby. Rastúce daňové príjmy umožnili vládam financovať reformy, vďaka ktorým sa štáty stávali čoraz centralizovanejšími a profesionálnejšie spravovanými. Vznikali nové ministerstvá, ktoré zamestnávali čoraz viac úradníkov a realizovali čoraz ambicióznejšie projekty vo verejnom záujme. Hmatateľnému rozmachu verejného aj súkromného sektora priali aj technologické a vedecké vynálezy. Staré problémy trápiace agrárnu spoločnosť ako hygiena, mestské požiare, epidémie a chronický hlad už neboli také nezvládnuteľné. Meniť sa začalo aj spoločenské prádivo. V polovici 19. storočia vo viacerých regiónoch sveta obyvatelia miest prvý raz prečísľali vidiečanov. Podľa sčítania ľudu z roku 1851 dosiahol počet obyvateľov miest vo Veľkej Británii približne 50,2 %. O šesťdesiat rokov toto číslo vyskočilo na 78,1 %.³²

Spoločné pôsobenie síl industrializácie a urbanizácie znamenalo, že zbojníci prežívali v čoraz náročnejšom prostredí. Keďže pracovné príležitosti lákali čoraz viac ľudí do miest, na vidieckych cestách sa skrátka vyskytovalo menej pocestných, na ktorých by sa mohli banditi priživovať. Hoci platí, že v mnohých moderných spoločenstvách naďalej existuje istá miera rurálnej kriminality, časom sa oveľa väčším problémom stala mestská kriminalita, zvlášť ak hovoríme o krádežiach a ozbrojených lúpežiach. Rozvoj industrializovaných ekonomík poháňaných obchodom priniesol bývalým zbojníkom a lupičom nové lákadlá. Aby sme parafrázovali slávneho bankového lupiča Willieho Suttona, kriminalita sa presunula do mestských sídel, lebo tam boli peniaze.

Ešte väčšie ohrozenie pre zbojníkov znamenal rozmach štátu. Na prahu 19. storočia už vo viacerých regiónoch sveta naberala na tempe štrukturálna revolúcia. Zvyšovalo sa štátne financovanie projektov, ako bolo budovanie ciest a mostov. Investície do nových technológií, osobitne po nástupe telegrafu a parných strojov, viedli k rýchlemu rozširovaniu komunikačných a dopravných sietí. Väčšie finančné zdroje umožnili kvalitnejšiu správu prírodných zdrojov ako voda, nerasty a drevo. Vlády získali lepši dosah na dianie v lesoch a horách, ktoré izolovaným spoločenstvám kedysi slúžili ako útočisko.